

19. YÜZYIL SONRASI İNŞA EDİLEN MİMARİ ESERLERİN KÜLTÜR VARLIĞI OLARAK TESCİLİ VE KORUNMASININ HUKUKİ REJİMİ*

Dr. Öğr. Üyesi Atakan Uzun**

Öz

Taşınmaz kültür varlıkları farklı özellikleri nedeniyle koruma altına alınmaktadır. Eskilik, tarihi önemli olaylara tanıklık etme ve SİT alanı içerisinde yer alma gibi objektif ölçütlerle bir taşınmazın koruma altına alınması mümkündür. Belli bir tarihten sonra inşa edilen taşınmazların korunmasında idareye geniş bir takdir yetkisi bırakılmıştır. Bu yetkinin içeriğinin idare ve yargı yerleri tarafından somutlaştırılmaması toplum hafızasının bir döneminin yok olup gelecek nesillere aktarılamamasına veya mülkiyet hakkının keyfi şekilde sınırlandırılmasına sebep olacaktır.

Anahtar kelimeler: *Kültür varlığı, mülkiyet hakkı, takdir yetkisi, 2863 sayılı Kanun, koruma.*

Legal Regime for Registration and Protection of Architectural Works That Built After the 19th Century, as Cultural Property

Abstract

Immovable cultural properties are taken under protection because of their different characteristics. An immovable may be placed under protection based on objective criteria such as antiquity, witnessing important historical events and being located in a protected area. In the protection of immovable properties that were built after a certain date, a wide discretionary power is granted to the administration. The failure to specify the content of this discretion by the administration and the judicial authorities will lead to the disappearance of a period of social memory and the inability to pass it on to future generations or arbitrary restriction of the right to property.

Keywords: *Cultural property, property right, discretionary power, Law No. 2863, protection.*

*İstanbul Aydın Üniversitesi İdare Hukuku Ana Bilim Dalı, atakanuzun@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9224-195X

Giriş

Kültür² varlıkları kavramı, toplumun kendi ortak hafızasının ve kimliğinin esası gibi düşündüğü, ve bu sebeple gelecek nesillere aktarmak amacıyla korumayı istediği insan faaliyetlerinin izlerini kapsar.³ Kültür varlığı onu korumak isteyen toplum açısından bir önem taşır.⁴ İnsanların belli kesiminin belli kültür varlıklarına önem vermesi diğer kültür varlıklarında bir kıymet görmemesi mümkündür.⁵ Ayrıca kültür varlığına ilişkin kabuller zaman içinde değişime uğrayabilir.⁶ Dolayısıyla kültürün ve kültür varlıklarının sabit ve mutlak bir küme oluşturmadığı çıkarımı yapılabilir. Mevzuatın kültür varlığına ilişkin tanımları hem kapsam hem de zaman açısından yaşanan bu değişimleri dikkate almalıdır. Toplum ve insan yönünden anlam ve önemi kısaca açıklanan kültür varlıklarının, toplumsal değerlerin tanınması, devamı ve sürekliliği açısından vazgeçilmez önemi olduğu açıktır. Diğer taraftan kültür varlığı statüsünü kazanan bir taşınmazın özel korunma rejimlerine tabi olduğu göz önüne alındığında konunun mülkiyet hakkının sınırlandırılmasıyla doğrudan ilgili olduğu görülecektir.

Kanunlarda benimsenen, belirli bir tarihten önce inşa edilme veya sit alanı içinde olma gibi objektif ölçütler bir eserin kültür varlığı olarak tespit edilmesi öngörülebilirlik sağlamaktadır. Tarihsel nitelikleri nedeniyle kültür varlığı olarak kabul edilen eserler dışında, sadece güncel nitelikleri nedeniyle kültür varlığı olarak kabul edilen eserlerde tescil ölçütlerinin ve usullerinin somut şekilde belirlenmesi gerekir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda⁷ (KTVKK olarak anılacaktır) kültür varlıkları ibaresi eski eserleri ve diğer kültür varlıklarını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Kanun, zaman bakımından 19.yy sonuna kadar yapılmış

² Bireysel anlamda kültür “*tüm öğrenilmiş olanların unutulduğu yerde varlığını sürdüren şey*” olarak genel bir bilinçliliği ifade eder. Bireyin bu bilinçliliği ise toplumsal bir ortamdaki doğar ve toplumsal kültürün bir yansımasıdır. Bkz. TİMUÇİN, Afşar: Felsefe Sözlüğü, 2.Baskı, İnsancıl Yayınları. 1994. 206-207; “*İnsanları bir arada tutan güçleri siyasi, toplumsal ve ekonomik olarak nitelersek, kültür zamansal olarak bütün bunlardan önce gelir ve belki uzun erimde hepsinden daha kalıcıdır.*” MERRYMAN, J. Henry: “Two Ways of Thinking About Cultural Property”, The American Journal of International Law, Vol. 80, No. 4 (Oct., 1986), pp. 831-853. 345; TDK Sözlük: “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin*” <https://sozluk.gov.tr/>.

³ «*la notion de < patrimoine > < culturel > recouvre l'ensemble des traces des activités humaines qu'une société considère comme essentielle pour son identité et sa mémoire collective et qu'elle souhaite préserver afin de les transmettre aux générations futures*». HERSHKOVITCH, Corinne: «La restitution des biens culturels: fondements juridiques, enjeux politiques et tendances actuelles.» Ethnologies, volume 39, numéro 1, 2017, p. 103–121. <https://doi.org/10.7202/1051053ar>.

⁴ Toplum ölçeği ulus düzeyinde olabileceği gibi uluslararası toplum da insanlığın ortak mirası düşüncesiyle kültür varlıklarını korumaya ilişkin düzenlemeler yapılabilir. Bkz. SANCAKDAR, Oğuz, et. al: Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, Adalet Yayınevi, 2021.114 vd.

⁵ Kültür varlıklarının arkeolojik buluntulardan, modern sanat eserlerine kadar geniş bir kümeyi kapsadığı düşünüldüğünde toplumun tüm kesimlerinin bütün kültür varlıklarına ilgi duyması beklenemez.

⁶ SANCAKDAR, 48. 2021.

⁷ 23.07.1983 tarihli 18113 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.

eserleri kültür varlığı olarak kabul etmiştir.⁸ Kanunun 6/b maddesi, 19. yüzyıldan sonra yapılmış eserlerin tescilini ve korunmasını Kültür ve Turizm Bakanlığının takdir yetkisine bırakmıştır.⁹ Kanun koyucunun bu tercihi sonraki tarihlerde inşa edilen özgün ve modern mimariyi yansıtan eserlerin korunmasında yetersiz kalınmasına yol açmaktadır.¹⁰ Yine 19 yy. dan sonra yapılmış eserler kapsamında yer almayan iki kategori sayılmış fakat eserlerin kapsamını somutlaştırılacak ölçütler getirilmiştir.¹¹ Çalışmada, 19 yy. sonrası inşa edilen ve Kanun'un 6/c ve 6/d bendi kapsamı dışında kalan taşınmaz kültür varlıklarının tespit edilmesine hakim olan hukuki rejim, kültür varlıklarının korunması gereği ve mülkiyet hakkının sınırlanma rejimi arasındaki denge açısından, incelenecektir.

II. Kültür Varlıkları İçerisinde 19. Yüzyıldan Sonra İnşa Edilen Yapıların Yeri ve Hukuki Rejimi

Kültür varlıkları farklı açılardan önem taşıyan ve farklı işlevlere sahip değerlerden oluşmaktadır.¹² Hukuki düzenlemelerde taşınır-taşınmaz kültür varlıkları temel bir ayırım olarak yer almaktadır. Bunun yanında kültür varlığının somut objelerle sınırlı olmadığını gösterecek şekilde kültürel miras terimi de kullanılmaktadır. Çalışmamızda bu başlık altında 19. yüzyıldan sonra inşa edilen yapıların işlevleri, önemleri ve tabii oldukları özel kuralların kültür varlıklarının tabii olduğu genel hukuki statü içerisindeki yeri incelenecektir.

A. Kültür Varlıkları Kavramının Tanımı ve Alt Türleri

KTVKK'da taşınır kültür varlıkları 23/a ve 23/b maddelerinde, taşınmaz kültür varlıkları 6/1 madde a, b, c ve d bendlerinde dört alt kategori halinde “a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar; b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar; c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.”¹³ olarak

⁸ KTVKK, Madde 6/a.

⁹ KTVKK, Madde 6/b.

¹⁰ ERSÖZ, Kürşat: Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması, On İki Levha Yayıncılık, 2017. 22-23.

¹¹ “c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.”

¹² Soyut kültürel değerleri de kapsadığı kabul edilen kültür varlıkları “kültür hukukunun” bir yönünü oluşturmaktadır. Bkz. OĞURLU, Yücel: “Kültür Varlıkları Konusunun Hukuk Disiplinindeki Yeri” Kültürel Miras Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2024, s. 33. Kültür varlıklarının kendi yapılarından kaynaklanan içsel değerleri ve toplumun kültür varlıklarına atfettiği dışsal değerleri için bkz. SANCAKDAR, (2021). 57 vd.

¹³ KTVKK 6. madde.

sayılmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan (b) bendinde sayılanlar dışında diğer üç alt kategori eskilik, milli tarihimiz açısından önem taşıma ve sit alanı içerisinde olma gibi görece somut ölçütlerle sınırlandırılmıştır. 19. yüzyıldan sonra inşa edilen taşınmazların kültür varlığı olarak belirlenmesine ilişkin kural, taşınmazın belli “önem ve özellikleri” taşıması gerektiğini düzenlemiş ve idareye geniş bir takdir yetkisi tanımıştır. Usul açısından Kültür ve Turizm Bakanlığının bu eserlerin tespitinde yetkili makam olduğu belirlenmiştir.

1. Tanım

Kültür varlıkları alanında ulusal ve uluslararası hukukta düzenlemeler bulunmaktadır.¹⁴ Kültür varlıklarının düzenlenmesinde temel olarak teker teker sayma, sınıflandırma, kategorilere ayırma yöntemleri izlenir.¹⁵ Kanun koyucunun kültür varlıklarına yaklaşımı, yapılan düzenlemenin sıklığı bakımından maksimalist veya minimalist olarak nitelendirilebilir. Maksimalist yaklaşımda kültür varlıkları teker teker sayılırken, minimalist görüşte kategorilere ayırma veya sınıflandırma tercih edilir.¹⁶ Ulusal veya uluslararası hukuk belgelerinde kültür varlıklarının kapsamının belirlenmesinde ölçütler de öngörülebilir.¹⁷ Böylece kültür varlıklarının sınıf ve kategorileri belirlenmiş olur.

KTVKK 3/a/1. maddesinde kültür varlıkları şu şekilde tanımlanmıştır: *“tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür; din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.”*¹⁸ Maddede taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının ortak özellikleri belirlenmiştir. KTVKK 6. maddede taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin genel bir tanım verilmemiş dört kategori belirlenmiştir.¹⁹ KTVKK 6/4-5 maddelerinde taşınmaz kültür varlıkları örnekleri sayılmıştır.²⁰ Taşınmaz kültür varlıkları

¹⁴ Aralarında Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa Kültürel Varlıkların Korunması Sözleşmesi, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme, Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve Venedik Tüzüğü'nün yer aldığı uluslararası hukuk metinleri için bkz. SANCAKDAR, (2021). 115-137.

¹⁵ ÖZEL, (1998). 6-7.

¹⁶ SANCAKDAR, (2021). 49.

¹⁷ ERSÖZ, 7-8.

¹⁸ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu madde 3/a/1.

¹⁹ Bkz. Dipnot 12.

²⁰ “Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar; höyükler, tümülüsler; ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar; han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler; köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar; köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler; musallalar; namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peribacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindedir. Tarihi mağaralar, kaya sığınakları;

idarenin düzenleyici işlemlerinde tanımlanmıştır: “*tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan, o eseri meydana getiren toplumun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, bilimsel ya da estetik niteliklerinin belgesi olan yer üstünde, yer altında veya su altındaki korunması gerekli taşınmaz varlıkları*”²¹. Taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin KTVKK’daki tanımdan farklı olarak yönetmelikte “*eseri meydana getiren toplumun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, bilimsel ya da estetik niteliklerinin belgesi*” olan ibaresi yer almaktadır. Gerek kanunda gerekse yönetmelikteki tanımda kültür varlıklarının genel kategorilerinin belirlendiği görülmektedir.²² Maksimalist görüşte kültür varlıklarının doğrudan mevzuatta teker teker sayılması esastır.²³ Görüşe adını veren “maksimalist” ibaresi kültür varlıklarının kapsamını geniş tutma anlamında değil yasa koyucunun kültür varlıklarını belirlemedeki alanını işaret edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu yaklaşıma göre kültür varlıklarını belirlemede diğer devletin diğer organlarının rolü olacaktır. Öğretide KTVKK’da karma yaklaşımın benimsendiği savunulmuştur.²⁴ KTVKK’nın kültür varlığı örneği olarak saydığı mallar somut bir malı işaret etmemektedir.²⁵ Dolayısıyla dar kapsamlı olsa da kanun koyucunun kültür varlıklarını kategorilere ve sınıflara ayırdığı kabul edilmelidir. Ancak bazı kültür varlıklarının belirlenmesi açısından idarenin takdir yetkisi sınırlandırılmış veya ortadan kaldırılmıştır.²⁶ Bu mallar açısından dahi kültür varlığının somut olarak tespiti ve bazı türler açısından tescil işlemleri için idarenin bir takdir yetkisine sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla yasa koyucunun bir malı kültür varlığı olarak tespit etmesi söz konusu değildir. Sonuç olarak KTVKK özelinde yasa koyucunun kültür varlıklarını belirlemede minimalist bir yaklaşım izlediği kabul edilebilir.

Kültür varlıklarının bazı özellikleri bütün alt kategorilerde gözlemlenebilir. Geçmişle gelecek arasında köprü olma, belli yönlerden önem taşıma

özelliğ gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örneklerindedir.”

²¹ Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik, 13.03.2012 tarihli ve 28232 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

²² ÖZEL, Sibel (1998).

²³ SANCAKDAR,(2021). 49

²⁴ SANCAKDAR,(2021). 49

²⁵ KTVKK 6/3: “*Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar; resimli mağaralar; höyükler; tümülüsler; ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler; kervansaraylar; han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler; köprüler; su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuşular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar; tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar; köşkler, evler; yalılar ve konaklar; camiler; mescitler, musallalar, namazgahlar”*

²⁶ KTVKK 6/1: “*a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar; b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığına korunmalarında gerek görülen taşınmazlar; c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, d) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler.”*

ve insanlığın ortak kültür mirasını oluşturma, kültür varlığı tanımının unsurları oluşturmaktadır.²⁷ Kültür varlığının taşıdığı önem, tarihi, sanatsal, arkeolojik, bilimsel, kültürel veya doğal nitelik yönünden somutlaşabilir.²⁸ Kültürel varlıkların belirlenmesinde, tarihi belge ölçütü, zaman ölçütü, estetik değer ölçütü, enderlik değeri gibi ölçütler bulunmaktadır.²⁹ Anılan yönlerden kültür varlıkları birbirlerinden ayrışabilir ve farklı düzenlemelere konu olabilir.

Kültür varlıklarına yakın anlam taşıyan bir kavram olarak kültürel miras kavramının açıklanması gereklidir. Kültürel miras, objeler dışında kalan soyut değerleri de kapsamaktadır.³⁰ Somut olmayan kültürel miras Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu³¹ (KYGTK) madde 3/d’de tanımlanmıştır.³² Farklı terimler kullanılmakla birlikte maddi-gayri maddi değerler, kültür varlıklarına ilişkin kavramların tespitinde belirleyici olmaktadır.³³ Kültür varlıkları, kültürel mirasın bir parçasını oluşturmaktadır.³⁴ Sonuç olarak taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları ile gayri maddi kültür varlıkları genel anlamda kültürel miras başlığı altında kabul edilebilir. İlgili kültür varlığının niteliği ve ne tip tehlikelere maruz kalabileceği tabii oldukları hukuki rejimi belirlemektedir. Dolayısıyla kanunlarda maddi-gayri maddi veya taşınır-taşınmaz olma açısından farklı düzenlemeler yapılmaktadır.

Kültür varlıklarının mülkiyeti, hukuki sorun doğuran ve sorunlara getirilen farklı çözümler dikkate alınarak ilgili mevzuatın tasnifinde kullanılan bir kavramdır.³⁵ Ulusal hukuk sistemlerinin kültür varlıkları bakımından tasnifinde özel mülkiyete ne oranda izin verildiği yukarıda anılan ve kültür varlıklarının kapsamına ilişkin ölçütten bağımsız olarak kullanılabilir.

2. Kültür Varlıklarının Alt Türleri

Eski eserler, kültür varlıkları içerisinde alt bir kategori olduğu gibi tarihsel olarak önceden kullanılmaya başlanmış ve alanı ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmiştir.³⁶ Türk hukukunda eski eserlere ilişkin

²⁷ ÖZEL, (1997): 65.

²⁸ ÖZEL, (1997): 65.

²⁹ SANCAKDAR, (2021): 57-62.

³⁰ ÖZEL, (1998). 24 vd. ERSÖZ, 28. SANCAKDAR, (2021). 55-57.

³¹ 21.07.2024 tarihli 25529 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu

³²“Somut olmayan kültürel miras: Sözlü kültür ortamlarında halk tarafından yaratılan ve halkbilimi araştırmaları içinde yer alan; sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüel ve festivaller, halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar, el sanatları geleneği gibi kültürel ürünleri ve üretim süreçlerini”

³³ Alman hukukunda tanımlamaya ilişkin tartışmalar hakkında bkz. SANCAKDAR, 155.

³⁴ ÖZEL, (1998). 27.

³⁵ MUMCU, Ahmet. “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 28, 1971. S. 1, s. 43.

³⁶ Mumcu eski eserleri bugünkü anlamıyla kültür varlıkları kavramına denk gelecek şekilde kullanmıştır. Eski eserlerin kapsamı dışındaki kültür varlıklarının kapsama alınması için “eski”lik niteliği esnetilmiştir: “Her

düzenlemeler kültür varlıklarına ilişkin mevzuat hükümleri ile tarihsel bir süreklilik içinde değerlendirilmiştir.³⁷ 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu³⁸ döneminde eski eserler başlığı altında “anıtlar” eskiliğe ilişkin ek bir ölçüt gerekmesizin “eski eser” olarak sayılmıştır.³⁹ Dolayısıyla günümüzde kültür varlığı kapsamında yer alan eserler ile önceki dönemde kullanılan eski eser kavramı arasında bir örtüşme vardır. Ancak nitelik açısından kültür varlıklarının hepsi eski eser olarak kabul edilemez. Anılan örtüşme, kanun koyucunun koruma altına aldığı eski eser kategorisinin kapsamı altına diğer kültür varlıklarının da taşınması çabasıyla kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Eserin ne kadar eski olması gerektiği konusunda görüş birliği olmasa da zamansal değer ölçütüne göre “eskilik” eserin koruma kapsamına alınması için belirleyici olmaktadır.⁴¹ Modern dönemde yapılan mimari eserlerin korunmasında dikkate alınan ölçü ise “yenilik”dir. Yenilik, eskiye bir karşılık verme, yeni bir fikri görünür kılma ve biricikliğe bağlı olarak önem kazanma şeklinde ifade edilebilir.⁴²

Çalışmanın konusu somut kültür varlıklarının bir alt türü olarak taşınmaz kültür varlıklarıdır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 05.11.1999 tarihli ve 660 sayılı “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımlarına İlişkin İlke Kararı” ile iki grup yapı tanımlamıştır. 1. Grup Yapılar “*Toplumun maddi tarihini oluşturan kültür verileri içinde tarihsel, simgesel, anı ve estetik nitelikleriyle korunması zorunlu yapılar*”, 2. Grup Yapılar “*Kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğindeki yöresel yaşam biçimini yansıtan yapılar*” şeklinde tanımlanmıştır.⁴³

19. yüzyıl sonrası inşa edilen taşınmaz kültür varlıkları için sınıflandırma sistemi benimsenmiştir.⁴⁴ Bu sisteme göre, kültür varlığı niteliğinin

şeyden önce eskilik niteliğini zamanla sınırlamak ve mesela yüz yaşından eski eşyaları Eski Eser Hukuku konusu içine sokmak son derece hatalı bir yol olur. Zira bu takdirde EEH yolu ile korunması gerekli pek önemli malları feda etmek gerekecektir...ileride sanat tarihi bakımından büyük bir değer kazanacağı belli olan bir yeni tablo, EEH'un konusuna girmelidir.” MUMCU, Ahmet. “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.26, 1969. S. 3. 50.

³⁷ BERK, 188-189.

³⁸ 06.05.1973 tarihli ve 14527 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>.

³⁹ “Önemli tarihi olaylara sahne olan veya arkeoloji, tarih sanat bakımından bir önemi ve özelliği bulunan, korunması veya değerlendirilmesi gerekli her türlü taşınmaz mimari eserlere ve aynı nitelikteki heykellere anıt... denir.” 1710 sayılı Kanun madde 1/4.

⁴⁰ Bkz. Dipnot 35.

⁴¹ SANCAKDAR, (2021) : 58. Objenin yaşı kültür varlığının tanımlanmasında ek bir ölçüt olarak kabul edilebilir bkz. ÖZEL, (1998). 7.

⁴² ELMAS, Nimet: An Analysis Of The Conservation Of The Twentieth Century Architectural Heritage In Turkey: The Case Of Ankara , Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tezi. 2005. <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606266/index.pdf>. 42 vd.

⁴³ “Yapılar, kendi başlarına bir tarihi ve estetik değer taşımaları ya da kentlerin tarihi kimliğini oluşturan kentsel siller, sokaklar ve silüetlerin öğeleri olarak iki gruba ayrılmıştır.”

⁴⁴ AYRANCI, Hasan: “Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Gruplandırılması”, Ali Naim İnan’ a Armağan, Ankara, 2009. 203.

kazanılması için ilgili makamın kararı belirleyicidir. Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik 4/b maddesi⁴⁵ 19. Yüzyıldan sonra inşa edilen taşınmazlar açısından KTVKK'da belirlenen “önem ve özellikleri bakımından korunmalarına gerek görülmesi” ölçütünün yanında, “bu yapıların ait oldukları dönemin kendine özgü niteliklerini anlatan belge niteliğinde olması” ve “var olan bir geleneğin hala sürdüğünün göstergesi olan ve bir bütünün parçası olarak çevreye katkıda bulunan” taşınmazlardan olması şeklinde iki ölçütü kümülatif olmayacak ek olarak getirmiştir. Yönetmeliğin 4/b maddesinde sayılan şartlar yanında “bir bütünün parçası olarak çevreye katkıda bulunan taşınmazlardan olması” şartı getirilmiştir. Bu şartın diğer bütün ölçütlerle kümülatif bir ilişki içinde olduğu düşünülebilir çünkü 4/c maddesi⁴⁶ tek yapılar için ayrı bir düzenleme getirmiştir. Yönetmelikle getirilen ölçütler tescil işleminin sebebini bir noktaya kadar somutlaştırmıştır fakat maddenin tek yapılar için ayrı bir tescil rejimi öngördüğünü kabul etmek KTVKK 6. maddedeki tasnifin sınırlarını genişletmek anlamına gelebilir.

B. İdare Hukuku Açısından Taşınmaz Kültür Varlıkları

Kanunlarda kültür varlıklarının alt kategorileri, dolayısıyla ilgili varlıkların doğal nitelikleri ve yararlanma biçimleri, hukuki rejim açısından ayrıştırılmamıştır.⁴⁷ KTVKK'da kültür varlıkları tescil ve koruma usulleri bakımından düzenlenmiştir. Kültür varlıklarının hukuki statüsünün tescilden önce ve sonra taşınmazları düzenleyen özel hukuk rejiminden ne oranda farklılaştığı ve bu farklılıkta tüm kültür varlıkları açısından bir yeknesaklık olup olmadığı değerlendirilmelidir.

1. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Devlet Malı Niteliği

Kültür varlığı teriminin tercih edilmesi ve eşya ibaresinin terimin içerisinde yer almaması, kültür varlıklarının hukuki rejiminin zilyedin haklarıyla sınırlı olmadığını ve kültür varlıklarının korunması gereken bir miras olma niteliği taşıdığını göstermektedir.⁴⁸ Anayasanın 63. Maddesinde devlete tanınan görev ve yetkiler, özel mülkiyetin sınırlanmasına ilişkin hüküm, kültür varlıklarının nitelikleri bakımından genel hükümlerden ayrışması gerektiğini göstermektedir.

⁴⁵ 13.03.2012 tarihli 28232 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik. 4/b. madde: “*Öndokuzuncu yüzyıl sonrasında yapılmış olmasına rağmen önem ve özellikleri bakımından korunmalarına gerek görülmesi veya bu yapıların ait oldukları dönemin kendine özgü niteliklerini anlatan belge niteliğinde olması ya da var olan bir geleneğin hala sürdüğünün göstergesi olan ve bir bütünün parçası olarak çevreye katkıda bulunan taşınmazlardan olması*”.

⁴⁶ Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik. 4/c. madde: “*Tek yapılar için; taşınmazın sanat, mimari, tarihi, estetik, mahalli, dekoratif, simgesel, belgesel, işlevsel, maddi, hatıra, izlenim, özgünlük, teklif, nadirlik, homojenlik, onarılabilirlik değerlerinin yanı sıra yapısal durum, malzeme, yapım tekniği, biçim bakımından özellik göstermesi, kent ve çevre kimliğine, dokusuna katkıda bulunması, yöresel yaşam biçimini yansıtması*”.

⁴⁷ DÜREN, Akın. İDARE HUKUKU DERSLERİ. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. 1979. 117.

⁴⁸ ÖZEL, (1998). 27.

2863 sayılı Kanun'un 5. Maddesi “Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazlar ile özel hukuk hükümlerine tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmazlarda varlığı bilinen veya ileride meydana çıkacak olan korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları Devlet malı niteliğindedir.” ifadesiyle taşınmaz kültür varlıklarının “Devlet malı niteliğinde” olduğunu kabul etmiştir. Yapılan nitelendirme hukuki statüyü açıklığa kavuşturmak bakımından tek başına yeterli değildir. Kavramın, idarenin kamu hukukuna tabi mallarını, dar anlamda kamusal malları ifade ettiği düşünülebilir. Ancak, bu dar kullanımda bile kavramı tanımlayan bir kanun olmaması, mutlak bir hukuki çerçeve oluşturmayı güçleştirmektedir.⁴⁹ Kamusal mallar nitelendirilmesi, ilgili mala az ya da çok kamu hukuku kaynaklı kuralların uygulandığını gösterir, fakat içeriği belirli bir hukuki statü oluşturmaz.⁵⁰ Doğrudan kamu malı olma yanında mevzuatta geçen “devletin hüküm ve tasarrufu altında olma” gibi ibareler de farklı kamu mallarına göre farklı hukuki rejimler doğurur. Kamu malları kamu yararı açısından farklı derecelerde koruma ve güvence altına alınmalıdır.⁵¹ Kamu mallarına uygulanan genel bir kanun bulunmadığına göre ilgili kamu malına ilişkin kanun ve düzenleyici işlemlerdeki hükümlerin değerlendirilmesi ile ilgili malın tabi olduğu kamu hukuku rejiminin somutlaştırılması gerekmektedir. Devlet malı niteliğinde olma ibaresinin iç hukukta taşıdığı anlam kadar uluslararası hukuktaki etkisi de dikkate alınmalıdır. Kültür varlıklarının ülke dışına izinsiz çıkarılması ve iade talepleri açısından kanunda geçen devlet malı niteliğinde olma ibaresi esaslı öneme sahiptir. Kültürel mirasın hukuka aykırı olarak ülke dışına taşınmasının önüne geçilmesi ve kaçırılan kültür varlıklarının iade sürecinin devlet tarafından hukuki olarak takip edilebilmesi için devletin ilgili kültürel varlık üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmesi yargılama usulüne ilişkin engellerin aşılmasına yararmaktadır.⁵²

Yurtdışına kaçırılan eserler üzerinde devletin hak iddia edebilmesi ve eserlerin iadesi için gerekli hukuki başvuruların yapılmasında devletle ilgili eser arasında somut ilişki mülkiyet hakkı sayesinde kurulmaktadır. Tarihsel olarak da kültür varlıklarının devlet malı sayılması veya sayılmaması ülke dışına kaçırılan kültür varlıkları açısından değerlendirilebilir. Öğretide bir görüşe göre, 1921’de İstanbul’un işgal edildiği dönemde tarihi eserleri çıkarılmalara bu eserlerin bir kısmının hafir hissesi⁵³ adı altında verilmesi,

⁴⁹ İdarenin kamu hukukuna tabi mallarına ilişkin tanım, terim ve kapsam bakımından pek çok belirsizlik bulunmaktadır. Bkz. YILDIRIM, 2022, 365. TAN, Turgut. BAYAZIT, Bahar. İdare Hukuku. 2021. 534.

⁵⁰ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, 2023, 647-648.

⁵¹ DURAN, 49.

⁵² Örnek kararlar için bkz. ÖZEL, (2018) : 220.

⁵³ “Hafir: 1. Hafreden, kazan, kazıcı”. Bkz. DEVELLİOĞLU, Ferit: OSMANLICA-TÜRKÇE ANSİKLOPEDİK LÜGAT, 34. Baskı, Aydın Kitabevi. 2020. 358. Osmanlı Devleti döneminde farklı tarihlerde kabul edilen hafir (kazıcı) hissesinin içeriğini açıklamaları açısından bkz. Asar-ı Atika Kanun Lahiyası akt. ÇAL, Osmanlı Devletinde Asar-ı Atika Nizamnameleri. 398-399: “Hafriyyât neticesinde zâhire çıkarılan âsâr-ı atika üçüncü madde mücebince hükümet-i Osmâniyyenin mâlî olmağla beraber hafriyyât icrâ idecek efrâd ve hey'et-i ilmiyye hakkında medâr-ı teşvik olmak üzere ihtiyar olunacak mesârif ve mesâiyye ve elde idilecek netâyic-i fenniyyeye

tarihi eserlerin ülke dışında kaçırılmasına elverişli bir zemin oluşturulması çabası arasında bağlantı görülmüştür.⁵⁴

Kültür varlıklarının üzerindeki mülkiyet hakkının niteliği, kültür varlıklarının korunmasına ilişkin sistemlerin sınıflandırılmasında belirleyici rol oynamaktadır.⁵⁵ Kültür varlığının özel mülkiyete tabi olması veya devlet mülkiyetinde olması iki temel sistem olarak görülmektedir. Yapılan tercihlerin genel olarak kamusal ihtiyaçların özel hukuk veya kamu hukuku kapsamında çözülmesi ile ilgili olduğu düşünülebilir. İdari rejimi benimseyen Fransa’da kamu malları teorisi ve kamu hukuku mülkiyeti gelişmişken, Anglo Sakson hukukunda benzer ihtiyaçlar özel hukuk çerçevesinde kalan kurullarla çözümlenmiştir.⁵⁶ Diğer taraftan konumuz kapsamında kalan 19. yy. sonrası yapılan taşınmaz kültür varlıkları da dahil olmak üzere bütün kültür varlıklarının tek tip mülkiyet altında olduğu düşünülmemelidir. Kültür varlıkları farklı niteliklere sahip eserleri kapsamaktadır.⁵⁷ Hukukumuzda süregelen bir tercih olarak kültür varlıkları kavramının kanuni kapsamı, doğal nitelikleri ve yararlanma biçimleri farklı mallar ve unsurlardan meydana gelmiştir.⁵⁸ Özellikle arkeolojik eserlerde, bu tip kültür varlıkları henüz keşfedilmemiş olsa bile eserin kültür varlığı olarak kabul edilmesi yurt dışına çıkarılmasının önüne geçmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla kültür varlığı olarak tanımlanan her eser kendiliğinden devletin mülkiyetine geçmemektedir.⁶⁰

Diğer taraftan kamusal malların özel hukuktan az veya çok farklı hükümleri içeren ve istisnaları olmakla birlikte genel ayırt edici özelliklerin mevcut olduğu kabul edilmektedir.⁶¹ Zaten Türk hukukunda kamusal malların ilk kullanımı; sahihsiz şeyler, umuma ait mallar ve amme hizmetine tahsis gibi kavramlarla nitelenen malların hukuki rejimine özel hukuktan ayrışan hükümler getirilmesiyle, “devletin hüküm ve tasarrufu” altında olduğunun vurgulanmasıyla ortaya çıkmıştır.⁶² Sonraları “devletin hüküm ve tasarrufu” altında olma ibaresi, önce 1961 Anayasasının 130. Maddesinde ardından

nazaran Asâr-ı Atîka Emâneti'nin göstereceği lüzûm ve nisbet dâ'iresinde Maarif Nezâreti tarafından bir müsâ'ade-i mahsûsa olarak hâfîre bir hisse ifraz olunacaktır.”. Madde metninde görüldüğü üzere hafır hissesi eski eserlerin ortaya çıkarılmasına katılan kişilere ilgili eserlerin bir kısmının verilmesidir.

⁵⁴ ÇAL, Halit: 18,19. Kültür varlıkları üzerinde devlet mülkiyeti tanınmasının yasadışı ticarete konu edilen kültür varlıklarına karşı yöneltilen somut talepler açısından örnek sonuçları için bkz. ÖZEL, Sibel (1997): 71-73.

⁵⁵ MUMCU, (1969). 43. ÖZEL, Sibel (1997): 66. BERK, Kahraman: 183.

⁵⁶ GÜLAN, Aydın: Kamu Mallarından Yararlanma Usullerinin Tabi Olduğu Hukuku Rejim. 4. Kamu hukuku yaklaşımının Türk hukuku üzerindeki etkileri açısından bkz. DURAN, Lütfi “Kamusal Malların Ölçütü”, Amme İdaresi Dergisi, 43-52. 43.

⁵⁷ ÖZEL, Sibel: Türk hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti. MÜHFHAD. C.24, S.1, 2008. 216.

⁵⁸ DÜREN, Akın. 117.

⁵⁹ ÖZEL, Sibel: Kültür Varlıklarının Mülkiyeti. İHFM, C:LV, S.4. 1997. 67.

⁶⁰ ÖZEL, Sibel: Türk Hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti. 216.

⁶¹ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, 655; GÜLAN, 2009, 94.

⁶² DURAN, 47.

1982 Anayasasının çeşitli maddelerinde kullanılmış ve üstün norm niteliği kazanmıştır.⁶³ İdarenin kamu hukukuna tabi malları dar anlamda kamu malı olarak anılır. Dar anlamda kamu malları kendi içinde idarenin yürütmekle yükümlü olduğu kamu hizmetleri için asli öneme sahip olan mallar ile doğrudan bir kamu hizmetinin unsuru olmayan mallar olarak ikiye ayrılır.⁶⁴ Özel hukuk hükümlerine tabi bir gerçek veya tüzelkişinin elinde bulunan taşınmazın devlet malı niteliğinde olması ile anlatılmak istenenin ne olduğu üzerinde durulmalıdır. İdarenin kamu malları üzerindeki mülkiyeti ilgili malın kamu yararına uygun kullanılabilmesi için gerekli hukuki yetkilerin idareye tanınmasıyla somutlaşmaktadır.⁶⁵ *Erkut*'a göre kültür varlıkları kamusal malların tabi olduğu genellemelere ancak özel koruma ve gözetme gerektirmeleri bakımından tabi olur, dolayısıyla kültür varlıklarını sahihsiz mal, orta malı veya hizmet malı başlıkları altında incelemek mümkün değildir.⁶⁶ *Duran* da kamu mallarını dört başlık altında saydıktan sonra korunmaya alınmış olan tarihi yapıtlar ve sanat eserlerini ayrı bir çeşit olarak kabul etmiştir.⁶⁷

Anılan sınıflandırma açısından, 19. yy. sonrası inşa edilen taşınmaz kültür varlıkları büyük oranda, özel hukuk kişilerine ait yasal düzenlemelere aykırı olmadığı müddetçe mülkiyet hakkının tanıdığı yetkilerin kullanılabilirdiği kültür varlıkları kapsamında yer almaktadır. Sonuç olarak bu malların devlet malı olarak sayılmasının, özel hukuk mülkiyetinin belli oranda kısıtlanmasına izin veren bir ifade olarak değerlendirilmesi gerekir. Kanunun 5. Maddesindeki devlet malı ibaresi bu açıdan genel bir tahsis kuralı olarak yorumlanabilir.⁶⁸

Kültürel varlıklar üzerindeki mülkiyet hakkının özelliklerinin, kamu hukuku ve özel hukuktaki mülkiyet hakkı anlayışları açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Öncelikle yeni bulunan taşınır kültür varlıkları açısından devlet mülkiyeti kuralı mutlak bir uygulama alanı bulmaktadır.⁶⁹

⁶³ DURAN, 47.

⁶⁴ AKYILMAZ, Bahiyar/SEZGİNER, Murat/KAYA, Cemil: Türk İdare Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2023. 648.

⁶⁵ GÜLAN, (1999). 93.

⁶⁶ ERKUT, Celal, 'Kültürel Mirasın Korunması Hukuku' in Prof. Dr. Yıldızhan Yayla'ya Armağan (Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No:4, 2003) 285-292. 289 vd.

⁶⁷ DURAN, Kamusal Mallar, 50.

⁶⁸ GÜLAN, (1999) 98.

⁶⁹ ÖZEL (2018). 235: "Devletin bu mülkiyet hakkı kamu hukuku rejimine tâbidir. Ancak vurgulanmalıdır ki m. 5 ile öngörülen devlet mülkiyeti bütün kültür varlıkları için değil, yeni bulunan arkeolojik objeler içindir. Dolayısıyla Türkiye'de arkeolojik obje dışındaki kültür varlıkları (sanat eserleri, etnografik eserler vb.) üzerinde özel mülkiyet kurulabilir ve kurulmuştur. Madde 5 özel mülkiyetteki kültür varlıklarını bir kanun hükmüyle devlet malı haline getirmektedir. Zira kamu mülkiyeti ve özel mülkiyet dışında üçüncü bir tür mülkiyet yoktur ve özel mülkiyetteki bir nesne niteliği ne olursa olsun kamu malı olarak vasıflandırılmaz.". DÜREN, 118: "Eski Eserleri Kanunu ilke olarak bütün eski eserleri devletin kamu mülkiyetinde bulunacağını kabul etmekle birlikte, hem getirdiği hükümlerin, hem de Medeni Kanununun 696 ve 697 ci maddelerinin kapsamı bakımından bu ilkenin yalnız "yeni bulunacak" taşınır eski eserlerle sınır olduğunu unutmamak gerekir."

Her bir kültür varlığının gösterdiği önem türüne göre farklı gözetim ve denetim esasları benimsenmekte genel ve özel kolluk yetkileri bir arada uyumlu şekilde kullanılmaktadır.⁷⁰ Devlet malı niteliğinde olmanın dar anlamda mülkiyet konusu dışında devletin hakimiyetine ilişkin bir yetki olduğu da savunulmuştur. Kültür varlıklarının devlet malı niteliğinde olması bu malların korunması için gerekli faaliyetlerin yürütülmesine izin veren bir hukuki rejimi ifade etmektedir.⁷¹ Devlet malı niteliğinde olma, özel hukuk mülkiyetine getirilen olağanüstü sınırlamaların dayanağı olması açısından hakimiyet kaynaklı yetkileri açıklamaktadır. Aksi yönde bir değerlendirme devletin kültür varlıkları alanındaki yetkisini açıklamada dar anlamda kamusal mülkiyete başvurmayı zorunlu kılmaktadır. Kültür varlıklarının bütün olarak, kamu malları içinde hizmet malı, orta malı veya sahipsiz mal şeklinde nitelendirilmesi yöntem olarak sorunludur. Mülga 1710 sayılı Kanun döneminde tespit edilen bir mahzur KTVKK döneminde de devam etmektedir. Kanun koyucu ilgili varlıkların yararlanma biçimlerini ve niteliklerini dikkate almadan kültür varlıkları tanımı yapmış ve bu heterojen topluluk içinde haliyle farklı yararlanma biçimlerine tabi mallar bulunmaktadır.⁷² Dolayısıyla kültür varlıklarının kamu malları içerisinde hangi tür mallar arasında sayılacağı sorunu mutlak şekilde cevaplanamayacak bir sorudur. Diğer taraftan korumanın esas yöntemi kamulaştırma değildir.⁷³ Dolayısıyla devletin yükümlülüklerini yerini getirmesi için ilgili kültür varlığının mülkiyetinin devletin elinde bulunması gibi genel bir zorunluluk yoktur. İdarenin elinde bulunan kültürel varlıklar bakımından da kamu mallarının tabi olduğu genel rejimden sapmalar gösteren düzenlemeler mevcuttur. Örnek olarak, idarenin mülkiyetinde bulunan taşınmazların korunmasını sağlayacak şekilde özel hukuk kişilerine sınırlı aynı hak tesis edilebilir.⁷⁴

Taşınmaz kültür varlıkları açısından esas olan sosyal mülkiyet anlayışı çerçevesinde kültür varlıklarının korunması amacıyla mülkiyet haklarına sınırlama yapılmasıdır.⁷⁵ Sosyal mülkiyet anlayışı mülkiyet hakkının subjektif niteliğini değiştirmemekle birlikte kamu hukukundan kaynaklanan

⁷⁰ ERKUT, 290.

⁷¹ DÜLGER, Volkan: “Kültür Varlığı Olmanın Hukuki Sonuçları.”, Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku. Ed. ALTIPARMAK Cüneyd, YEŞİLBAŞ Evin. Seçkin Yayıncılık. 2024. 88.

⁷² DÜREN, (1979). 117.

⁷³ GÜLAN, Aydın: “Tarihi Dokuyu Yenilemek Adına Cerrahi Bir Müdahale Aracı: Yenileme Alanları”, Hüseyin Hatemi’ye Armağan. 1957.

⁷⁴ 05.07.2005 tarihli ve 25866 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanununun 5. maddesi: “Kamu kurum ve kuruluşlarının ellerinde bulunan tarihi eser niteliğini haiz bina ve müştemilatı, tarihi özelliklerine uygun olarak restore ettirmek ve/veya tarihi özellikleri korunmak ve mülkiyeti ilgili kamu kurum ve kuruluşunda kalmak suretiyle; eğitim, sağlık, kültür ve sosyal amaçlı olmak üzere kamu yararına çalışan dernekler, vakıflar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile üniversiteler ile ticarî faaliyetlerde kullanılmak üzere gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine sınırlı aynı hak olarak tesis edilebilir.”

⁷⁵ DÜREN, 118., Sosyal mülkiyet anlaşı.

yükümlülük ve kısıtlamaları mülkiyet hakkının içine dahil etmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla bir malın kullanımının kamu yararına yönelik olarak sınırlandırılması gereği o malı doğrudan kamusal mal haline getirmemektedir. Kanun koyucu Anayasal dayanak olması kaydıyla özel mülkiyet üzerinde kamu yararına yönelik kısıtlamalar koyabilmektedir. Anayasanın mülkiyet hakkına ilişkin 36. maddesinde yer alan sınırlama sebepleri yanında, kültür varlıklarına ilişkin 73. maddedeki düzenleme özel sınırlamaların kaynağı olmaktadır. Sonuç olarak ne Anayasada ne kanunda 19. yy. sonrası inşa edilen mimari eserlerin kendiliğinden kamu malı olduğuna ilişkin bir düzenleme yer almaktadır. KTVKK madde 11/2'deki "*Malikler bu varlıkların üzerindeki mülkiyet haklarının tabii icabı olan ve bu Kanunun hükümlerine aykırı bulunmayan bütün yetkilerini kullanabilirler*" ibaresi mülkiyet hakkının esas olduğunu göstermektedir. Yine madde 11/3'te kamulaştırmanın istisna olduğu ancak malikin bakım ve onarım aczi içinde olması halinde başvurulacak bir yol olduğu öngörülmüştür.⁷⁷

2. Taşınmaz kültür varlıkları üzerinde kamusal yetki ve görevler

1961 Anayasası'nın 50. maddesi hukukumuzda ilk defa anayasal düzeyde devleti kültür varlıklarını korumakla yükümlü kılmıştır.⁷⁸ Devlete yüklenen yetki ve görevlerin genel bir çerçevesinin olup olmadığı kamusal faaliyetlerin mülkiyet hakkına getirilen bir sınırlamadan ibaret olup olmadığı değerlendirilmelidir.

Salt koruma açısından bakıldığında, kullanılan hukuki araçların yükümlülük getirici niteliği nedeniyle kültür varlığı alanında kolluk faaliyetlerinin baskın olduğu düşünülebilir.⁷⁹ Kültür varlıklarının korunması kendi başına kültürel bir kamu hizmeti olarak da kabul edilebilir.⁸⁰ 1982 Anayasası'nın 63. Maddesine göre, devletin kültürel varlıklar alanındaki faaliyetleri kolluk, kamu hizmeti ile teşvik ve özendirme şeklinde farklı görünüm kazanmalıdır.⁸¹ Kültür varlıklarının korunması alanında Anayasa'da açıkça teşvik ve özendirmeye ilişkin düzenleme olmasına rağmen kültür varlıklarının özel hukuk kişilerinin elindeyken korunmasına yönelik düzenlemeler yetersizdir.⁸² Kültür varlıkları koruma kurullarının yürüttüğü faaliyet özel idari kolluk kapsamındadır. İdarenin genel idari kolluk kapsamındaki yetkileri, kültür varlıklarının korunmasına özel idari faaliyetler nedeniyle kısıtlanmaktadır. Örnek olarak: imar hukuku alanında genel yetkiye sahip idareler, kültür varlıklarına ilişkin projelerde değişiklik yapamayacaklardır. Ancak kültür varlıkları alanında getirilen

⁷⁶ TEK, Gülen. Yararı Kalmayan ya da Azalan İrtifak Haklarının Sona Ermesi, 12.

⁷⁷ "*Bu Kanunun belirlediği bakım onarım sorumluluklarını yerine getirmekte aczi olanların mülkleri, usulüne göre kamulaştırılır. Mazbut veya mühlak vakıf varlıkları bu hükme tabi değildir.*"

⁷⁸ 50/4: "*Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar.*"

⁷⁹ Kolluk faaliyetleri bakımından kültür varlıklarının korunması için bkz. AKDOĞAN, Büşra: 159 vd.

⁸⁰ SANCAKDAR, (2021) 80.

⁸¹ ERKUT, 285.

⁸² GÜLAN, (2009). 1963.

özel idari kolluk gerekli denetimleri yapacak idari personelden yoksundur.⁸³ Koruma kültür varlığı olmaya bağlanan olağan bir sonuçtur. Koruma yoksa, ortada bir kültür varlığı olduğundan bahsedilemez. Kültürel varlıkların inşa edilme amaçlarıyla, bu varlıkların korunmasını amaçlayanların gerekçeleri birbiriyle çatışma halindedir.⁸⁴ Malik taşınmaz malı kullanıp ondan fayda elde etmeyi amaçlarken, idare kamu yararı amacıyla taşınmazın kültür varlığı niteliğini korumayı amaçlamaktadır.

III. 19. Yüzyıl Sonrası İnşa Edilen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Usulü

Farklı yönlerden öneme sahip kültür varlıklarının korunmasında çeşitli önlemlerin alınması gerektiği açıktır. Taşınır ve taşınmaz kültürel varlıklar farklı tehlikelere maruz kalmaktadırlar. Taşınır kültür varlıkları yasal ve yasa dışı ticarete konu olmaktadır.⁸⁵ Dolayısıyla taşınır kültür varlıkları açısından ticareti kısıtlayıcı hatta ceza hukuku alanında yaptırıma bağlı düzenlemeler yapılmıştır.⁸⁶ Hukukumuzda kültür varlıkları alanındaki ilk hukuki düzenleme olan ve Cumhuriyet döneminde kanun niteliğinde olduğu kabul edilen Asarı Atika Nizamnamesi⁸⁷ taşınır kültür varlıklarının ülke dışına çıkarılmasını önleyici düzenlemeler içermektedir.⁸⁸ Diğer taraftan Nizamnamede taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece tarihi eserlerin çıkarılması için yapılacak kazılarda yıkılamayacak taşınmazlara ilişkin hüküm getirilmiştir.⁸⁹ Malın taşınmaz olması halinde tahribe uğraması ve yok edilmesi esas tehlike olarak ortaya çıkmaktadır. Taşınmaz kültürel varlıklarının tahribi ve yok edilmesi tehlikesi bu yapıların yeniden inşa edilmesi ve tahribe uğramaları halinde ne şekilde restore edilecekleri sorununu doğurmaktadır. Tescil sayesinde

⁸³ ERKUT, Celal, 'Kültürel Mirasın Korunması Hukuku' 289.

⁸⁴ MERRYMAN, 71.

⁸⁵ ERSÖZ, 17.

⁸⁶ KVTKK, "Yurt dışına çıkarma yasağına aykırı hareket edenler: Madde 68 – (Değişik: 23/1/2008-5728/411 md.) Kültür ve tabiat varlıklarını bu Kanuna aykırı olarak yurt dışına çıkaran kişi, beş yıldan oniki yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır." Kültür varlıklarının ihracatının kontrolü hakkında bkz. ÖZEL (1998). 161. Taşınır kültür varlıklarının koleksiyonculuğuna ilişkin düzenlemeler için bkz. ÇEVİKÇELİK, Muradiye "Türk Hukukunda Taşınır Kültür Varlığı Koleksiyonculuğu", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIII, S. 1, 2023, s. 309-343.

⁸⁷ "Gerçekten Nizamnamenin yürürlüğe girdiği günde Mebusan Meclisi süresiz kapatılmış, böylece yasama ve yürütme erki Devleti temsil eden padişahın elinde toplanmış ve onun iradesi kanun kudretinde bulunmuştur. Yüksek iradenin onayı ile yürürlüğe konulan ve o gündenberi uygulanagelen bu Nizamnamenin kanun niteliğinde olduğunun kabulü ve bu sebeple de Anayasa'ya aykırılık itirazının incelenmesi gerekir. Nitekim Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri hakkındaki 44 sayılı Kanunun geçici 5 inci maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "Yukardaki fıkralar kanun adını taşımamakla beraber kanun mahiyetindeki sair metinler için de uygulanır." hükmü de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Böylece kanun niteliğini taşıyan Asarı Atika Nizamnamesinin ceza hükmü koymasında Anayasa'nın 33 üncü maddesine aykırı bir yön yoktur." Anayasa Mahkemesi Kararı - GK, E. 1965/16 K. 1965/41, T. 6.7.1965. Asarı Atika Nizamnamesi ve Osmanlı Devleti dönemindeki diğer düzenlemeler için bkz. ÇAL, Halit. Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası. Ankara Üni. SBE.Doktora Tezi.12-42.

⁸⁸ MUMCU, (1969). 70.

⁸⁹ Halit, Çal. 14.

taşınmaz kültür varlığı ileride yok olduğunda veya tahribe uğradığında yeniden inşa ya da restorasyona rehber olacak planlar da tespit edilmiş olmaktadır.⁹⁰

A. Yetkili İdari Makamlar

Tescil edilmiş kültür varlıklarının korunması ve bakımı alanında farklı idarelere yetkiler tanınmıştır.⁹¹ Taşınmaz kültür varlıklarının tescilinde KTVKK 7/3. madde koruma bölge kurullarını yetkili makam olarak belirlemiştir.⁹² Tescilden önce ilgili taşınmazın tespit edilmesi gerekir.⁹³ Tescil ve tescile öngelen tespit işlemi ise KTVKK 7/1. maddede ayrıca düzenlenmiştir. Tespit işlemleri bakanlıkça kendi uzmanlarından veya diğer kurum ve kuruluşların uzmanlarından oluşturulacak tespit ekibi aracılığı ile yürütülür.⁹⁴ Tespit ekibinin idari personel olmasının Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilmiştir. Başvuru gerekçesinde, tespitin bakanlıkça yapılmasına ilişkin kuralın kültür varlıklarının tespitinde gerekli uzmanlığı taşıması gereken heyetlerin oluşumunu güvence altına almadığı savunulmuştur.⁹⁵ Anayasa 63. maddede Anayasa Mahkemesi gerek tespit konusunda yetkili idare olan Kültür ve Turizm Bakanlığı gerekse uzmanlığından faydalanılacak diğer kamu kurum ve kuruluşları personelinin KTVKK'da belirlenen ilkeler çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini tespit etmiştir.⁹⁶

⁹⁰ ERSÖZ, 26. Akgüner, Berk 863. Danıştay 6. Dairesi, E. 1987/1098, K. 1987/1181, T. 15.12.1987: "1905 yılında yanan tarihi Üryanizade Yalısının yerinde ve bu yalının fotoğrafında belirli yükseklik yüzölçümüne uygun biçimde ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile onanan projesine göre inşa edildiği ve orijinalinin cephe görünümüne göre ihyası için hazırlanan restitüsyon projesinin Bölge Kurulunca onaylandığı, konunun bu projenin uygulanabilmesi için yapının korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescili yönünden Yüksek Kurula sunulduğu ve bu aşamada yapının tesciline karar verilmesi gerekirken 2863 sayılı Yasa kurullarına, Mahkemece benimsenen ve kabul edilen bilirkişi raporundaki görüşlere ve Yüksek Kurulun bizzat kendi ilke kararlarına da aykırı olarak tescil isteminin reddine karar verildiği anlaşıldığından tesis olunan işlemde hukuka uygunluk bulunmadığı gerekçesiyle dava konusu işlemin iptaline karar verilmiş"

⁹¹ ÜNAL, Ayşe: "Kültür Varlıklarının Yönetimi ile Görevli İdari Kurumlar ve Temel İşlemleri" Kültürel Miras Hukuku. Seçkin Yayıncılık, 2024. 168 vd.

⁹² KTVKK 7/3. Madde: "Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yapılan tespitler koruma bölge kurulu kararı ile tescil olunur."

⁹³ ERSÖZ, 60.

⁹⁴ SANCAKDAR, (2021). 446.

⁹⁵ Anayasa Mahkemesinin E. 1987/21, K. 1988/25 sayılı 17.06.1988 tarihli kararı: "a) Maddenin birinci fıkrasında : 'Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti Bakanlıkça doğrudan doğruya ... yapılır' denilmektedir. Bakanlık, siyasi bir makam olup emrinde idari organlar vardır. Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının tespitini böyle bir organ ve makam yapamaz. Bu iş bir uzmanlık işidir. Bir varlığın tarihi ve kültürel değerini saptamakta, uzman olmayan yetkililer elinde bu değerler yok olmak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar."

⁹⁶ Anayasa Mahkemesinin E. 1987/21, K. 1988/25 sayılı 17.06.1988 tarihli kararı: "Anayasa Mahkemesinin 17.06.1988 tarihli 1988/25 K. sayılı kararı: Bakanlığın, kanunla kendisine verilen yetkiyi kullanarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespitini yaparken, kuruluşunda bulunan uzmanlardan faydalanacağı da tabiidir. Kaldığı, dava konusu yapılan fıkra, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespitinde, Bakanlık görevlileri dışında "diğer ilgili kurum ve kuruluşların uzmanlarının yardımlarından" da faydalanılması öngörülmüştür. Öte yandan, 2863 sayılı Kanun'un 6. maddesinde, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının neler olduğu belirtilmiş bulunduğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, kanunla verilen tespit yetkisini kullanırken, bu maddede yer alan ilke ve örnekleri de gözönünde

KTVKK madde 6/a, c ve d tescil açısından nesnel ölçütler getirmiştir. Madde 6/c’de sayılan SİT alanı içindeki taşınmaz kültür varlıkları ve 6/d’de sayılan Milli Mücadele’nin kuruluşundaki büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar sınırlı sayıdadır. Bu tip yapıların tescil edilmesinde ancak bir sıralama sorunu söz konusu olmalıdır. Diğer taraftan KTVKK madde 6/b’de yer alan ve çalışmamızın konusunu oluşturan 19. yy. sonrası inşa edilen mimari eserlerin sınırlı sayıda belirlenmesi hatta idarenin kendisini bu konuda sınırlaması makuldür. Zira mimari eserlerin niteliği konusunda mutlak ölçütler belirlemek mümkün değildir. Mimari eserin sadece estetik kaygılar gözetilerek yapılmaması, kullanım amacının da dikkate alınması bu eserlerin niteliğinin belirlenmesinde mahkemelerin uzman bilirkişilerden destek almasını gerektirmektedir.⁹⁷

B. Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi

KTVKK, tespit edilecek kültür varlıkları açısından genel bir sınır koymuş ve 7/2. maddede “*Devletin imkanları gözönünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir.*” şeklinde düzenleme yapılmıştır. Yeteri kadar eser ibaresinin KTVKK’da kültür ve tabiat varlığı olmadığı kabul edilen eserlerin belirlenmesinde, maddede geçen diğer ilkelerle bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.⁹⁸ KTVKK madde 7/2 çerçevesinde benzer eserlerin sayısı dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Ancak bu şekilde bir tespitin idare tarafından önceden somutlaştırılmış plan ve düzenlemelere dayanması gerektiği açıktır. İdare, devletin bu alandaki mali imkanlarını ve kendi hareket biçimi bir program içerisinde duyurmalıdır.

1. Türk Hukuku ve Çeşitli Ülke Uygulamaları Açısından Mimari Eser Kavramı ve Korumanın Sayıyla Sınırlanması

Türk hukukunda mimari eserlerin niteliklerine ilişkin doğrudan ve dolaylı düzenlemeler bulunmaktadır.⁹⁹ Mimari projenin bir yapı olarak inşa edilmesi ile mimari eser meydana gelir.¹⁰⁰ Mimari proje subjektif unsur olarak kabul edilen “sahibinin hususiyetini taşıma” özelliği gösteriyorsa fikri ürün olarak korunur.¹⁰¹ Mimari proje estetik nitelik taşıyorsa, güzel sanatlar eseri diğer hallerde bilim ve edebiyat eseri kapsamında kabul

tutması gerekmektedir.”

⁹⁷ HAMAMCIOĞLU, Esra: “Mimari Tasarım ve Eserlerin Korunması-I”. (Türk Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukukta) İnşaat Sektöründe Mimari Haklar. Seçkin Yayıncılık. 2015. 40.

⁹⁸ SANCAKDAR, (2021). 446.

⁹⁹ Mevzuatta kent estetiğini koruma amacına yönelmiş maddeler ve ayrıntılı açıklamaları için bkz. AKKAYA, Fethiye Nur, Kent Estetiğini Koruma Amaçlı İdari Kolluk Faaliyeti. 27-45. Özel hukuk alanında mimari projeler Fikri Sınai Haklar Kanunu kapsamında korunmaktadır. Bkz. ALTIPARMAK, Bekir Cenap: “Kültür Varlıklarına İlişkin Konularda Fikri Haklar.”. Kültürel Miras Hukuku. Seçkin Yayıncılık, 2024. 306.

¹⁰⁰ HAMAMCIOĞLU, 29.

¹⁰¹ “Sahibin hususiyetini taşıma” özelliği hakkında öğretilerde görüşler için bkz. HAMAMCIOĞLU, dipnot 9, 31.

edilir.¹⁰² Mimari eserin FSEK kapsamında korunabilmesi için estetik değere sahip olması gerekmektedir.¹⁰³ Öğretide modern mimari eserlerin korunması bağlamında eserin tek başına değerlendirilmesi eleştirilmiş ve kültür varlığının korunması ile bir değer aktarımı amaçlanıyorsa bunun tek bir yapıyla gerçekleştirilmesinin ilgili dönemin değerlerini yanlış yansıtabileceği, eserin sürdürülebilir kalkınma açısından değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur.¹⁰⁴ Dolayısıyla 20. yy.'da inşa edilmiş eserlerin çevresiyle bütünlük içinde seçilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Modern mimari eserlerin korunmasına özgülenmiş uluslararası bir sözleşme bulunmamaktadır. Bunun yanında Avrupa Konseyi tarih bakımından bir sınırlama yapmaksızın *Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesini*¹⁰⁵ düzenlemiştir. Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmeye göre taşınmazların sanatsal, bilimsel ve teknik bakımdan önem göstermesi halinde herhangi bir tarihsel sınır olmaksızın korunmaları gerekmektedir.¹⁰⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 1991 tarihli tavsiye kararında¹⁰⁷ devletlere uzmanların ve yetkililerin sürekli fikir alışverişinde bulunmasını sağlayacak mekanizmalar kurmalarını, koruma faaliyetlerinde ortak hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Konsey, 20. Yüzyıl kültürel mirasının Avrupa'nın genel kültürel mirasının bir parçası olduğunu fakat tanıklarının çok olması ve heterojen bir yapısı olması nedeniyle korunmalarında yeterli önemin gösterilmediğini tespit etmiştir. İlgisizlik sebebiyle eserlerin yok olmasının gelecek kuşakları Avrupa'nın bir döneminin hafızasından mahrum bırakacağı belirtmiştir.¹⁰⁸ Diğer taraftan uluslararası faaliyette bulunan meslek örgütleri modern dönem mimari eserlerin korunması için çalışmalar yürütmektedir. Bu örgütlerin devletler ve uluslararası diğer örgütlerle sürekli iş birliğinde olması nedeniyle özel önemi bulunmaktadır. Kültürel miras olarak kabul edilmemeleri nedeniyle henüz 1980'lerin sonunda bile pek çok modern dönem eserin yok edildiği tespit edilmiş ve korunması gerekli modern mimari eserlerin tespiti için uluslararası kâr amacı gütmeyen bir dernek

¹⁰² ALTIPARMAK, 306.

¹⁰³ HAMAMCIOĞLU, 40.

¹⁰⁴ ELMAS, Nimet: An Analysis of the Conversation of the Twentieth Century Architectural Heritage in Turkey: The Case of Ankara, 44 vd.

¹⁰⁵ <https://rm.coe.int/168007a087> . Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkin kanun "Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun" adıyla 22.07.1989 tarihli ve 20229 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

¹⁰⁶ Sözleşmede anıtlar ve bina grupları şu şekilde tanımlanmıştır: Anıtlar: "*Tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal ve teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer binalar ile diğer yapılar ve bunların müstemilatı ile tamamlayıcı kısımları*" Bina Grupları: *Topografik olarak tanımlanabilecek birimleri oluşturmaya yeterince uygun olan ve tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan önemleri nedeniyle dikkate değer; kentlerde veya kırsal bölgelerdeki mütecanis bina grupları*"

¹⁰⁷ R(91)13 sayılı 09.09.1991 tarihli Yirminci Yüzyıl Kültürel Mirasının Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804c2e77>.

¹⁰⁸ R (91) 13 sayılı 09.09.1991 tarihli Yirminci Yüzyıl Kültürel Mirasının Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı. s.1.

olarak DOCOMOMO kurulmuştur.¹⁰⁹ İlgili dernek Türkiye’de de aktif bir şekilde faaliyette bulunmakta ve güncel olarak, Ataköy I. ve II. Kısımları, Rex Sineması gibi yapıların koruma kapsamına alınmasını önermektedir. Venedik Tüzüğünde, anıt ve yerleşmelerin korunması amacıyla uluslararası bir konseyin kurulması teklifinden hareketle kurulan ICOMOS¹¹⁰’un faaliyetlerinin kapsamına modern mimari eserlerin korunması girmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Mirası Merkezi, DOCOMOMO ve ICOMOS; 19. ve 20. yüzyıla ait kültürel mirasın tespiti, belgelendirilmesi ve inşasının teşvik edilmesi için ortak bir proje yürütmektedir. Modern mimari eserlerin zayıf hukuki koruma mekanizmaları ve kamuoyunun ilgisizliği nedeniyle tehlike altında olduğu tespit edilmiştir. Tehlike altında olduğu veya yitirildiği belirtilen kültürel mirasın kapsamı oldukça geniştir.¹¹¹ Türkiye için benzer bir bakış açısıyla yapılacak katalogda yer alacak eserlerin hepsinin, KTVKK’nın mülkiyet hakkının sınırlanmasında ölçülülük ilkesine uygunluk sağlayan yardım mekanizmalarının kapsamına içine alınması mümkün olmayacaktır. Fakat Türkiye’de modern mimari eserler alanında çalışma yapılmaması da Avrupa Konseyinin belirttiği üzere gelecek kuşakları Türkiye’nin bir döneminin hafızasından ve mirasından mahrum bırakacaktır.

Çalışma kapsamında, modern mimari eserlerin korunmasına ilişkin ulusal hukuklarda Fransa örneği hakkında değerlendirme yapılacaktır. Fransa modern mimari eserlerin korunmasını “Öne Çıkan Çağdaş Mimari Eserler” etiketi altında yürütmektedir.¹¹² Belgelendirme sistemi Kültür varlıkları, Mimari Eserler ve Yaratım Özgürlüğüne İlişkin Kanuna¹¹³ dayanmaktadır. Mevcut etiket ve lisans sistemi 1999 yılında kabul edilen “20. yy. Kültürel Varlıkları” etiketinin yerini almıştır. Etiketinin alınması için sayılan ölçütler; tekillik, bir tekniği hayata geçirilmesi, şehir planlaması veya mimari açıdan yenilikçi olma, eserin bilinirliği, kamunun siyasi katılımı için örnek bir eser olma gibi ölçütlerdir. İlgili etiketin sağladığı faydalar şunlardır: Kültür Bakanlığının yayınlarında eserin yer alması, tıpkı tarihi eserlerde olduğu gibi eserin bulunduğu yere yönlendiren trafik işaretlerinin kullanılması, etiketin ve logonun bütün belge ve ilanlarda kullanılması, eserin yeni kullanım şekillerine uygun hale getirilmesinde önceki dönemdeki niteliklerinin korunması için gerekli teknik desteğin sağlanması. Etiket nedeniyle tapu sicilinde herhangi bir şerh bulunmaz. Malik, mülkü üzerinde tasarrufla bulunabilir fakat malik değişikliği halinde mülki amirin bilgilendirilmesi gerekir.¹¹⁴

¹⁰⁹ <https://docomomo.com/organization/>.

¹¹⁰ <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomos&dil=tr>.

¹¹¹ Örneği Arjantin’de 1904’de inşa edilen sonradan mahalli idare tarafından yıkılan tahlil siloları bu kapsamda sayılmıştır. Identification and Documentation of Modern Heritage UNESCO World Heritage Centres. 83.

¹¹² <https://www.culture.gouv.fr/Aides-demarches/Protections-labels-et-appellations/Label-Architecture-contemporaine-remarquable#label>.

¹¹³ <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032854341>.

¹¹⁴ <https://www.culture.gouv.fr/Aides-demarches/Protections-labels-et-appellations/Label-Architecture->

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 3. maddesi sit alanını tanımlamış ve aynı kanun koruma amaçlı imar planlarının düzenleneceği haller arasında sit ilanı ilan edilmeyi kabul etmiştir.¹¹⁵ Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasına ilişkin yönetmelikte koruma amaçlı imar planının tanımı, plan yapımında dikkate alınması gereken pek çok hususa dikkat çekmiş ve sürdürülebilirliği temel ilke olarak belirlemiştir. Sürdürülebilir ilkesi, kültür varlıklarının hem korunması, hem belirlenmesi açısından sonuçlar doğurmaktadır. Kamusal kaynakların sınırsız olmadığı göz önüne alındığında mevcut tescilli kültürel varlıkların sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde korunması kadar, tescil edilmemiş kültürel varlıklar açısından da öngörüler ve planlar yapılması önemlidir.

2. Yargısal Denetimde Kullanılan Ölçütler

Taşınmazın kültür varlığı olarak tescili, malikin mülkiyet hakkını sınırlayan bir işlemdir.¹¹⁶ Türk hukuku açısından KTVKK mülkiyet hakkının sınırlanması için kanunilik şartını karşılamaktadır.¹¹⁷ AİHM kültürel varlıkların korunmasını mülkiyet hakkını sınırlama bakımından meşru bir amaç olarak kabul etmiştir.¹¹⁸ Ölçülülük açısından sınırlamanın hukuka uygun kabul edilmesi için malikin, başvurması halinde KTVKK'daki malike sağlanan hak, muafiyet ve kolaylıklardan yararlanabilmesi gerekir.¹¹⁹

contemporaine-remarquable#label.

¹¹⁵ 3/a/(3): "Sit"; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.

¹¹⁶ Nagihan Beken Başvurusu (Başvuru Numarası: 2014/9998): "32...Diğer yandan taşınmaz üzerindeki mülk sahipliği devam etmekle birlikte, taşınmazın korunması gereken kültür varlığı olarak tescili sebebiyle başvurunun taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkından doğan bir kısım hak ve yetkilerinin kısımlandığı, 2863 sayılı Kanun ve ilgili mevzuat hükümleri kapsamında mülkiyetin kullanımına birtakım sınırlamalar getirildiği ve mülkiyet hakkı kapsamında taşınmaz üzerinde gerçekleştirilmesi mümkün bir kısım faaliyetin yerine getirilmesinin belli şartlara bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan taşınmazın kültür varlığı olarak tescili şeklinde gerçekleşen ve taşınmazın kullanım şekli, muhafazası, yapılabilecek inşai ve fiziki muameleler, bakım, onarım ve benzer yönlerden birtakım kısıtlamaları da beraberinde getiren müdahalenin mülkiyetin kullanımını kontrol/düzenleme suretiyle mülkiyet hakkına müdahale teşkil ettiği değerlendirilmiştir."

¹¹⁷ Nagihan Beken Başvurusu, parag 36.

¹¹⁸ Beyeler v. İtalya, 33202/96, parag.112

¹¹⁹ Nagihan Beken Başvurusu, parag 36. "51. 2863 sayılı Kanun'un 12. maddesinde korunması gereken kültür varlıklarının korunması, bakım ve onarımı için bu varlıkların maliklerine Bakanlıkça ayni, nakdi ve teknik yardım yapılacağı öngörülmüştür. 2863 sayılı Kanun'un 15. maddesinde, korunması gereken kültür varlıklarının Bakanlıkça hazırlanacak programlara uygun olarak kamulaştırılacağı belirtilmiş, hangi usul ve esaslara göre kamulaştırma yapılacağı düzenlenmiştir. Yine aynı Kanun'un 21. maddesinde, korunması gereken taşınmaz kültür varlıklarının ve bu varlıkların korunması amacıyla yapılacak bakım, onarım ve benzeri faaliyetlerin belli koşullarda her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olduğu belirtilmiştir.

52. Başvuruya konu olayda 2863 sayılı Kanun'un mülkiyetin kullanımına sınırlandırma getiren maddeleri ile korunması gereken kültür varlığı maliklerine yardım ve kolaylıklar öngören maddeleri birlikte değerlendirildiğinde, başvurunun taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkının devam ettiği, başvurunun Kültür ve Turizm Bakanlığının, taşınmazın bakım ve onarımına ilişkin 2863 sayılı Kanun kapsamında vereceği emir ve talimatlara uygun hareket ettiği sürece 2863 sayılı Kanun'un maliklere tanıdığı hak, muafiyet ve kolaylıklardan yararlanabileceği gibi 2863 sayılı Kanun hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla mülkiyet hakkının tanıdığı tüm yetkilerini de kullanabileceği, başvurunun sağlanan hak ve kolaylıklardan yararlanmadığı yönünde

Kültür varlıklarının tespit ve tescilinde ilgili kültür varlığının KTVKK 6. maddesinde yer alan hangi tür kültür varlıklarından olduğu önemlidir. Anayasa Mahkemesinin de belirttiği gibi Kültür ve Turizm Bakanlığı tespit yetkisini kullanırken KTVKK 6. maddedeki ilke ve örnekleri göz önünde tutmak zorundadır.¹²⁰

19. Yüzyıldan sonra inşa edilen mimari eserler açısından özel bir sınır çizilmemiştir. KTVKK madde 6/b metninde geçen “*gereğ görülen*” ifadesiyle idareye belirsiz kavramlar aracılığı ile bir takdir yetkisi tanınmıştır.¹²¹ Şu aşamada idarenin KTVKK madde 6/b’yi nasıl uygulayacağına dair kendi takdir yetkisini kısıtlayacak düzenlemeler yapması gerektiği görülmektedir. Aksi halde ya mülkiyet hakkı keyfi şekilde sınırlandırılacak ya da idarenin KTVKK 6/b maddesini sadece görülmekte olan davalardaki bilirkişi kararlarına göre uygulaması söz konusu olacaktır. İdare hukuku açısından niteliği gereği sübjektif unsurlar taşıyan mimari eserlerin tescili konusunda bilirkişilerden destek alınması gerektiği açıktır. Tescil bakımından kanun koyucu sebep unsurunu sınırlandırıcı özel bir ölçüt belirlememiştir. Yargı yerleri eserin estetik niteliğine vurgu yaparak tek ve nadir olma, çığır açıcı özellikler taşıma gibi ölçütler kullanmaktadırlar. Anılan ölçütlerin de içerik bakımından kapsamını belirlemenin güçlüğü göz önüne alındığında mimari eserlerin tescilinde nicelik açısından öngörülebilir bir küme oluşturmak zordur. Diğer taraftan bilirkişiler ve mahkemeler çığır açıcı özellikler taşıma gibi ölçütler kullanarak 19. yüzyıldan sonra inşa edilen hiçbir taşınmazın tescil edilmemesi gibi bir sonuca da ulaşabilir. Bu noktada 19. yüzyıldan sonra inşa edilen yapıların kent estetiği bakımından değerlendirilmesi ve kültür varlıkları alanındaki düzenlemelere ek olarak estetik ve mimari nitelik açısından özel düzenlemeler yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Danıştay 19 yy. sonrası inşa edilen yapılar bakımından öncelikle kanunda sayılan diğer hallerin gerçekleşip gerçekleşmediğini incelemektedir. Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olması ve Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış olma, 19.yy sonrası inşa edilen yapının kültür varlığı olarak tescil edilmesi için kanunla somutlaştırılmış sebepler olarak görülmektedir. İlk iki ölçüt siyasi tarih açısından önem taşıma, son ölçüt ise taşınmazın bulunduğu yerde koruma rejiminin kural olması açısından objektif ölçütler taşımaktadır.

somut bir şikâyetinin bulunmadığı, ayrıca yapılan müdahaleye karşı yetkili makamlar önünde etkin bir biçimde itiraz edebilme olanağının başvuruca tanındığı dikkate alındığında müdahalenin ortaya çıkardığı durumun, başvuruca mülkiyet hakkının korunması ile kamusal menfaatin gerekleri arasında sağlanması gereken dengeyi bozmadığı ve başvuruca açısından meşru sayılmayacak ferdî ve aşırı nitelikte bir yük oluşturmadığı sonucuna varılmıştır.” Aynı yönde yakın tarihli kararlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, Doğa Taahhüt İnşaat Turizm Ticaret A.Ş., Başvuru Numarası: 2015/19973, KT:28/11/2018. parag 38. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararı, Kocaman Balıkçılık Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/13827, KT: 23/3/2017. parag 37.

¹²⁰ AYM, GK, E. 1987/21, K. 1988/25, KT. 28.6.1988.

¹²¹ Belirsiz kavramlar hakkında KAYA, Cemil: İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi, On İki Levha, 2021. bkz. 43-53.

Danıştay, 19. Yüzyıl sonrası inşa edilen taşınmazın “*çıtır açıcı mimari özellikler taşıma*” veya “*vazgeçilmez önem*” taşıması ölçütünü genelde idare tarafından yapılan tescilin iptali veya idarenin tescil etmemesinin hukuka uygun bulunmasında kullanılmaktadır.¹²² Danıştay bu ölçütleri kullandığında, Anadolu mimarisi örneği olan veya Cumhuriyet dönemi mimari geleneğini yansıtan yapılar tescil için belirlenen önem eşliğini aşmamaktadır.

Diğer taraftan yapının belli bir mimari akımın özgün örneklerinden olması taşınmazın tescili açısından yeterli görülmüştür.¹²³ Danıştay kararlarında düşük eşik benimsenen kararlarda karşılanması daha kolay ölçütler benimsenmiştir. Mimari eserlerin kültür varlığı olarak tescilinde düşük eşiklerin kabul edilmesi mülkiyet hakkı açısından Kamu Denetçiliği Kurumu nezdinde başvurulara sebep olmuştur.¹²⁴ İdarenin koruma önlemlerinin alınması için malike yardımında bulunma yükümlülüğünün olduğu kabul edilmiş ve idarenin yardımında bulunma yükümlülüğünün mülkiyet hakkının ihlal edilmemesi sağlayan bir dengeleme aracı olduğu kabul edilmiştir.¹²⁵

¹²² D14D, E. 2014/10067, K. 2016/981, KT. 18.2.2016: “*birlikçilerin yapıda soyut ifadelerle; yapının; geleneksel Türk konularının plan şemalarından orta sofalı plan tipi özelliklerini taşıdığı, inşa edildiği dönemin mimari, mahalli, estetik zevk anlayışı ve değerlerini yansıtan, strüktürel, yapısal durum, malzeme ve yapım teknolojisi ile özellik arz eden bir sivil mimarlık örneği olduğu, dava konusu yapının örtü sisteminde kullanılan alaturka tipi kiremitin Anadolu'nun eski yapıları için karakteristik olduğu, plan, malzeme ve yapı tekniği ile Anadolu'daki geleneksel konut mimarisinin örneklerinden biri olduğu, özellikleri itibarıyla kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan kültür varlığı niteliğinde olduğu sonucuna varmalarına rağmen söz konusu yapının çıtır açıcı mimari özellikler içermemesi, salt mimari açıdan geleneksel konut yapısı örneği olarak mimari değer taşıdığı gerekçesiyle yapının tescil edilmesinin yukarıda belirtilen koşulları gerçekleştirmediği açıktır.*” D14D., E. 2013/1752, K. 2015/1062, KT. 11.2.2015: “*Cumhuriyet Dönemi mimarisinin Modernist anlayışla inşa edilmiş örneklerinden olmasından hareketle korunması gerekli kültür varlığı niteliğinde olduğu sonucuna varmalarına rağmen söz konusu yapının çıtır açıcı mimari özellikler içermemesi, salt bulunduğu yerdeki görsel bütünlüğün sağlanmasına yardımcı olmasının yapının tescil edilmesi için yukarıda belirtilen koşulları gerçekleştirmediği açıktır.*” Aynı yönde bkz: D14D., E. 2015/1832, K. 2016/674, KT. 4.2.2016, D14D., E. 2014/8278, K. 2016/983, KT. 18.2.2016, D14D., E. 2013/2819, K. 2015/1068, KT. 11.2.2015.

¹²³ DİDDK., E. 2014/4991, K. 2015/1813, KT. 13.5.2015: “*660 sayılı ilke kararında tanımlanan kent ve çevre kimliğine katkıda bulunan, kültür varlığı niteliğindeki yapılardan birisi olduğu, yapının, Cumhuriyet dönemi mimarisinin modernist anlayışla inşa edildiği ve yıkılana kadar günümüze gelebilmiş az sayıdaki konutlardan birisi olduğu, ayrıca hem Amerika'da hem de Avrupa'da, bir taraftan çağdaşlarına, diğer taraftan da kendinden sonraki kuşaklara öncülük eden Mimar K2'in (1867-1959) ilkelerini ortaya koyan organik mimari etkilerinin yansıdığı, Türkiye'deki özgün örneklerden birisi olduğu anlaşıldığından, dava konusu yapının 2. grup korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı tescil kaydının kaldırılmasına ilişkin dava konusu işlemden hukuka uyarlık bulunmadığı gerekçesiyle iptaline*” ilişkin ilk derece mahkemesi kararı taşınmazın nitelik itibarıyla “*çıtır açıcı olmadığı*” gerekçesiyle Danıştay 14. Dairesi tarafından bozulmuş, yerel mahkemenin direnmesi üzerine İDDK ısrar kararının onanmasına karar vermiştir.

¹²⁴ “*başvuranın taşınmazının Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 03.09.2019 tarihli ve 6192 sayılı kararıyla tarihi, mimari, estetik, mahalli değerler kapsamı içinde “Erken Cumhuriyet Dönemi”nin özgün örnekleri arasında yer alması, yapım tekniği ve malzemesiyle bir dönemin mimarisine ışık tutması, bulunduğu il merkezi sınırları içerisinde örneğinin az bulunması, yapıldığı dönemdeki sivil mimarinin nasıl şekillendiği ile ilgili fikir unsuru olması sebepleriyle 2863 sayılı yasanın 6. ve 7. maddeleri gereği korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edildiği*” KDK (Ombudsmanlık), B. 2022/8348, T. 7.12.2022.

¹²⁵ “*diğer yandan başvuranın yapısının korunması gerekli kültür varlığı olarak tescili nedeniyle taşınmazın bakım, onarım ve esaslı onarımına ilişkin 2863 sayılı Kanun ve sair mevzuat hükümleri ile kolaylıklar sağlandığı, başvuranın mülkiyet hakkının korunması ile kamu yararı arasında sağlanması gereken denge*

Danıştay güncel kararlarında taşınmazın niteliğine ilişkin herhangi bir değerlendirme yapmayıp bilirkişi heyetinin oluşmasına ilişkin bir usul kabul etmekte ve belli niteliklere sahip uzmanların bilirkişi heyetinde yer alması gerektiğini kabul etmektedir.¹²⁶ Sonuç olarak idarenin tescil işlemlerinde istikrarlı bir uygulama olmadığı gibi Danıştay kararlarında da istikrarlı ölçütler kullanılmamaktadır.

IV. SONUÇ

Modern dönem mimari eserler hem korunma amaçları hem de korunma yöntemleri bakımından kültürel varlıklarının korunması rejimi içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Avrupa Konseyi'nin belirttiği gibi herkesin tanıklığı altında oldukları için koruma konusunda özel bir hassasiyet yaratmamaktadırlar. Gelecek kuşaklara yaşanan dönemden bir kültürel miras bırakma endişesi veya estetik bir çevrede yaşama isteği mevcut olursa modern dönem mimari eserlerin korunması yönünde bir hassasiyet ortaya çıkmaktadır. Aksi halde toplumun tarihinin ve hafızasının bir dönemi hiçbir iz bırakmaksızın silinmektedir.

Modern mimari eserlerin tespit ve tescilinde nitelikleri gereği objektif bir ölçüt uygulamak zordur. Ancak koruma rejiminin özel mülkiyeti az veya çok kısıtlaması nedeniyle tescil işleminin en azından istikrarlı uygulanan ölçütlere dayanması gerekmektedir. Modern mimari eserlerin tespit ve tescilinde idare herhangi bir politika oluşturmamıştır. Diğer kültürel varlık türlerinin aksine modern mimari eserlerin tescilinde idarenin bir program dahilinde hareket etmemesi sayıları belirsiz olan ve farklı estetik ve kültürel anlayışlara göre kapsamı değişebilecek taşınmazların mülkiyetinin sürekli olarak sınırlama tehdidi altında kalmasına sebep olacaktır.

Sonuç olarak, modern mimari eserlerin korunmasında KTVKK'da öngörülen koruma yaklaşımının yanında teşvik ve özendirme yönü daha baskın olan düzenlemeler yapılmalıdır. Mevcut düzenlemelerde tescil işleminin sonucu mülkiyet hakkının sınırlandırılmasından ibaret kalmakta ve sınırlandırmada öngörülebilir ölçütler kullanılmamaktadır. Bunun yerine şehirlerin estetik nitelik taşıyan yerleşim yerleri haline gelmesini teşvik edecek ve kişilerin özel mülkiyetlerini Kanunlarda öngörülecek estetik ve kültürel ölçütlere göre kullanmalarını teşvik edecek düzenlemeler yapılmalıdır.

birey aleyhine bozulmadığı değerlendirilmiştir.” KDK (Ombudsmanlık), B. 2022/8348, T. 7.12.2022.

¹²⁶ D14D., E. 2013/1952, K. 2015/843, KT. 4.2.2015: “karara esas alınan bilirkişi raporunu hazırlayan heyette, konunun uzmanı olmayan Şehir Plancısının bulunduğu, heyette bulunması gereken mimarlık mesleğinden bir üyeye ise yer verilmediği anlaşılmaktadır...Bu durumda; korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapının, tesciline ilişkin işleme karşı açılan davada, üniversitelerin ilgili bölümlerinden seçilen sanat tarihçisi ve mimarlardan oluşturulacak yeni bir bilirkişi kuruluna inceleme yaptırılmak suretiyle uyumsuzluğun esası hakkında yeniden bir karar verilmesi gerekmektedir.” Aynı yönde bkz. D14D., E. 2013/3679, K. 2015/1098, KT. 12.2.2015. DİDDK., E. 2015/2571, K. 2018/578, KT. 22.2.2018. D6D., E. 2019/15133, K. 2020/13179, T. 18.12.2020. D6D., E. 2019/20614, K. 2022/7804, T. 20.9.2022. D4D., E. 2023/11544, K. 2023/6135, T. 9.11.2023.

KAYNAKÇA

1. AKKAYA, Fethiye Nur: Kent Estetiğini Koruma Amaçlı İdari Kolluk Faaliyeti, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2016.
2. AKILLIOĞLU, Tekin: “Kamu yararı kavramı üzerine düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, C.24, S.2, Haziran, 1991. 11-22.
3. AKİPEK, Serap: Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Varlıkları, Ankara, 1999.
4. AKYILMAZ, Bahtiyar/SEZGİNER, Murat/KAYA, Cemil: Türk İdare Hukuku, 16. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2023.
5. ALTIPARMAK, Bekir Cenap: “Kültür Varlıklarına İlişkin Konularda Fikri Haklar.”. Kültürel Miras Hukuku. Seçkin Yayıncılık, 2024. 305-322.
6. AYRANCI, Hasan: “Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Gruplandırılması”, Ali Naim İnan’ a Armağan, Ankara, 2009.
7. BERK, K. “Türkiye’de Taşınmaz Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Hukuki Rejimi İle Uygulama Sorunları”, Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 19(1-2), 1999. 183-212.
8. ÇAL, Halit. Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası. Ankara Üni. SBE. Doktora Tezi. 1990.
9. ÇELİKTAŞ TÜRK BAY, Özge: “Kültürel Mirasın Korunmasının İnsan Hakları Hukuku İle İlişkisi Ve Kültürel Miras Hakkı”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 23, sy. 2 (Kasım 2021): 1443-81. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.998243>.
10. ÇEVİKÇELİK, Muradiye: “Türk Hukukunda Taşınır Kültür Varlığı Koleksiyonculuğu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIII, S. 1, 2023.
11. DURAN, Lütfi: “Kamusal Malların Ölçütü”, Amme İdaresi Dergisi, C.19. S.3. 1986. 43-52.
12. DÜLGER, Volkan: “Kültür Varlığı Olmanın Hukuki Sonuçları.”, Kültürel Miras (Kültür Varlıkları) Hukuku. Ed. ALTIPARMAK Cüneyd, YEŞİLBAŞ Evin. Seçkin Yayıncılık. 2024. 87-95.
13. DÜREN, Akın: İdare Hukuku Dersleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. 1979.
14. ELMAS, Nimet: An Analysis Of The Conservation Of The Twentieth Century Architectural Heritage In Turkey: The Case Of Ankara , Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tezi. 2005. <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12606266/index.pdf>.

15. ERKUT, Celal, ‘Kültürel Mirasın Korunması Hukuku’ in Prof. Dr. Yıldızhan Yayla’ya Armağan (Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Armağan Serisi No:4, 2003) 285-292.
16. ERSÖZ, Kürşat: Türk İdare Hukuku Kapsamında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
17. GÜLAN, Aydın: Kamu Mallarından Yararlanma Usulünün Tabii Olduğu Rejim, Alfa, 1999.
18. GÜLAN, Aydın: Tarihi Dokuyu Yenilemek Adına Cerrahi Bir Müdahale Aracı: Yenileme Alanlar, Hüseyin Hatemi’ye Armağan. 2009. 1955-1964.
19. HAMAMCIOĞLU, Esra: “Mimari Tasarım ve Eserlerin Korunması-I”. (Türk Hukuku ve Karşılaştırmalı Hukukta) İnşaat Sektöründe Mimari Haklar. Seçkin Yayıncılık. 2015. 29-57.
20. KANADOĞLU, Sabih: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, 3.Bası., Seçkin Yayıncılık. 2007.
21. KAYA, Cemil: İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi. On İki Levha. 2021.
22. MERRYMAN, J. Henry: Two Ways of Thinking About Cultural Property, The American Journal of International Law, Vol. 80, No. 4 (Oct., 1986), pp. 831-853.
23. MUMCU, Ahmet. “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.26, 1969. S. 3. 45-78.
24. MUMCU, Ahmet. “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.28, 1971. S. 1. 41-76.
25. ÖZEL, Sibel: Kültür Varlıkları Üzerinde Geniş Kapsamlı Kanunlarla Tesis Edilen Devlet Mülkiyeti ve Türk Hukukundaki Durum. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C: 55, S.4. 1997. 65-84.
26. ÖZEL, Sibel: Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması, Alkım Yayınevi, 1998.
27. SANCAKDAR, Oğuz, et. al: Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, Adalet Yayınevi, 2021.
28. SANCAKDAR, Oğuz, TEPE, İlker: Alman Hukukunda “Kültür Varlığı” (Kulturdenkmal) Kavramı ve Başlıca Koruma İlkeleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, Özel Sayı, 2009. 1753- 1802.
29. YASİN, Melikşah: “Tarihi Mekanların Dönüştürülmesi Sürecinde Mahalli İdarelerin Rolü”, Legal Hukuk Dergisi, Y.4, S.45, 2006. 2711-2720.